

ETNOMUZEJSKE STRANI
MUSEUM NEWS

FONOGRAFSKI POSNETKI SLOVENSКИH LJUDSKIH PESMI IZ BELE KRAJINE V SEM Rezultat lastnih snemanj ali pridobljeno gradivo OSNP?

Drago Kunej

225

IZVLEČEK

V članku iz prve številke znanstvene revije *Etnolog* piše, da si je Etnografski muzej "omislil" fonograf in nabral "nekaj desetoric pesmi na valjih". Poročilo lahko razumemo predvsem tako, da je Etnografski muzej kupil fonograf in z njim že naredil posnetke na terenu. Vendar ohranjeni arhivski dokumenti kažejo, da sodelavci muzeja niso nikoli snemali s fonografom. Res pa so bili v muzeju nekaj časa tudi voščeni valji s posnetki ljudskih pesmi iz Bele krajine, ki jih je po naročilu OSNP posnel Juro Adlešič leta 1914. V prispevku so predstavljene okoliščine nastanka teh posnetkov, kdaj in kako so posnetki prišli v muzej ter komu so jih kasneje izročili.

Ključne besede: fonograf, voščeni valji, slovenske ljudske pesmi, Slovenski etnografski muzej, zvočni zapisi

ABSTRACT

An article in the first volume of the scientific periodical *Etnolog* mentions that the Ethnographic Museum had "acquired" a phonograph and "collected" several tens of songs on cylinders. This may be understood in the sense that the Ethnographic Museum bought a phonograph and made field recordings with it. However, archive documents show that the museum's staff never recorded anything with the phonograph. Nevertheless, the museum was in possession of wax cylinders with recorded folk songs from Bela krajina for some time, and these had been recorded by Juro Adlešič on the initiative of the OSNP in 1914. The article presents the circumstances of the origin of these records, how and when they were transferred to the museum, and to whom they were later passed on.

Keywords: phonograph, wax cylinders, Slovene folk songs, Slovene Ethnographic Museum, sound recordings

Uvod

Stanko Vurnik je v prvi številki znanstvene revije *Etnolog* objavil članek z naslovom *Kr. etnografski muzej v Ljubljani, njega zgodovina, delo, načrti in potrebe*, ki predstavlja poročilo o dotedanem delu na področju etnografije s kritičnimi opozorili na pomanjkljivosti in nesistematično dokumentiranje zbirk ljudske umetnosti in etnografije ter programsko zasnovano bodoče delo v muzeju. Poleg zbiranja predmetov materialne

kulture je imel v načrtu dopolnitev gradiva duhovne kulture, predvsem ljudskih pesmi. V članku med drugim piše takole:

“Etnografski muzej si je po vzorcu zagrebskega in beograjskega etnografskega muzeja omislil povzemni in reproduktivni fonograf in nabral nekaj desetoric pesmi na valjih, med njimi harmonski in ritmično zelo komplicirane južno-belokranjske ter dragocen primerek belokranjskega 'naricanja'. Nakupile so se tudi večje zbirke zapiskov ljudskih melodij in muzeju je skoro zagotovljena i velika zbirka pesmi, ki so se nabrale svoj čas na iniciativo bivše avstrijske vlade pod predsednikom nabiralnega odbora dr. M. Murkom; sedaj jih hrani Glasbena Matica v Ljubljani” (Vurnik 1926/27: 142).

226

Iz citata lahko razberemo veselo novico, da je muzej pridobil fonograf, napravo za snemanje in predvajanje zvoka, s katero so v tistih časih na voščene valje zvočno dokumentirali terenske raziskave. Vurnik dodaja, da je bilo že nabranih *“nekaj desetoric pesmi na valjih”*, med katerimi posebej izpostavlja nekatere posnetke iz Bele krajine.

Vurnikovo poročilo lahko razumemo predvsem tako, da je Etnografski muzej kupil fonograf in z njim že naredil posnetke na terenu, saj je posnel kar nekaj deset valjev, med drugim tudi v Beli krajini, na katere je še posebej ponosen. Tudi kasneje lahko v literaturi zasledimo takšno razlago Vurnikovega poročila; npr. v članku iz leta 1995 *Slovenski etnografski muzej od ustanovitve do danes* avtorica Bojana Rogelj Škafar piše: *“Vzporedno s skrbjo za predmete materialne kulture je imel Stanko Vurnik v načrtu dopolnitev gradiva o ljudskih pesmih, epih, vražah in zdravlilstvu. Da bi lahko melodije posnel, je kupil reproduktivni fonograf in tako na valjih zbral nekaj desetih zapisov melodij”* (Rogelj Škafar 1995: 216).

Vendar lahko na podlagi različnih ohranjenih dokumentov zaključimo, da je takšna interpretacija poročila napačna ter da Stanko Vurnik in sodelavci¹ etnografskega muzeja niso nikoli snemali s fonografom. Res pa je, da so bili v muzeju nekaj časa tudi voščeni valji s posnetki ljudskih pesmi iz Bele krajine. V prispevku bodo zato predstavljene okoliščine nastanka teh posnetkov, kdaj in kako so posnetki prišli v muzej ter komu so jih kasneje izročili.

Nastanek fonografskih posnetkov iz Bele krajine

Prvi zvočni terenski posnetki slovenskih ljudskih pesmi domačih raziskovalcev so nastali v Beli krajini pomladi leta 1914, le malo pred začetkom 1. svetovne vojne. Posnel jih je Juro Adlešič na pobudo in prošnjo Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi z napevi (OSNP), ki je deloval v okviru zbiralne akcije *“Narodna pesem v Avstriji”*. Rezultati zbiralne akcije OSNP so zaradi velike vneme, s katero so se člani odbora lotili dela, in dobre organiziranosti odbora močno presegle vsa pričakovanja. Ob pregledovanju zbranih zapisov, ki jih je bilo leta 1913 že nad 10.000, se je kmalu

¹ V tistem času so bili v Etnografskem muzeju zaposleni trije sodelavci: dr. Niko Zupanič kot upravnik muzeja, strokovni nameščenc asistent dr. Stanko Vurnik in preparator Drago Vahtar. Predvsem Vurnik je skrbel za vzpostavljanje, oskrbo in dopolnjevanje muzejskih zbirk ter raziskovalno, strokovno, študijsko in popularizacijsko muzejsko delo. Ob tako širokem področju delovanja pa se je dobro zavedal pomembnosti duhovne ljudske kulture, še posebej *“velevažne panoge ljudske glasbe”*, in tako zbiranje, raziskovanje in objavljanje ljudske glasbe uvrstil med prednostne naloge v programu dela Etnografskega muzeja.

odkrilo, da zapis melodij povečini ni takšen, kakor so jih ljudje peli. Zapisovalci so namreč zaradi težav, ki so jih imeli z zapisovanjem večglasnega petja, pesmi zapisovali povečini enoglasno.

Zato se ni čuditi, da so se odborniki po dolgoletnem prizadevanju dokončno odločili za nakup fonografa. Točen datuma nakupa ni znan, vsekakor pa je naročena oprema, po nekaj težavah z dobavo, v začetku februarja 1914 že bila v Ljubljani (več o tem glej Kunej 2008). Fonograf in valje so shranili v fizikalni kabinet 2. državne gimnazije v Ljubljani (A-OSNP Zapisniki: 33). Tja verjetno zato, ker je bil Anton Štritof, ki je kot tajnik OSNP tudi izpeljal nakup fonografa, takrat ravnatelj te gimnazije; zaradi stiske s prostorom so namreč odborniki shranjevali nabrano gradivo OSNP kar pri sebi. Poleg tega so odborniki sklenili, da je potrebno za razlago o delovanju in uporabi fonografa poprositi kakšnega profesorja fizike.

O pripravi na prvo snemanje in njegovi izvedbi je znanega zelo malo. Edini dokument, ki poroča o tem, je pismo z dne 23. 5. 1914, kjer član odbora F. Milčinski med drugim sporoča, da gre Juro Adlešič *“o binškojih domov v Belo Krajino in bi bil pripravljen s sabo vzeti naš fonograf /.../ in narodno petje uloviti na naše valjčke”* (A-OSNP m 8, pismo 23. 5. 1914). Sporoča tudi, da Adlešiču snemanje s fonografom ni neznan, saj je pred časom spremljal rusko raziskovalko J. E. Linjovo, ki je s fonografom snemala pri nas. Do snemanja v Beli krajini je res prišlo, saj je J. Adlešič 31. maja 1914 v kraju Adlešiči in 1. junija 1914 v kraju Preloka posnel nekaj ljudskih pesmi. Poleg nekaterih posnetih valjev sta se s snemanj ohranila tudi seznam pevcev in popis zapetih pesmi.

S posnetki iz Bele krajine so bili odborniki očitno zelo zadovoljni. Prvič so posnete valje poslušali na seji 18. junija 1914, saj v zapisniku te seje preberemo, da tajnik odbora *“producira 5 belokranjskih pesmi na fonograf”* (A-OSNP Zapisniki: 36). V ta namen so verjetno dali prinesiti fonograf in valje iz 2. državne gimnazije v Glasbeno matico, saj med stroški zasledimo izdatek 1,2 kroni *“Rozmanu za transport fonografa v Glasbeno Matico in nazaj”*, ki je bil izplačan 20. junija 1914 (A-OSNP m 8, Verrechnung 30. 6. 1914). Katere valje so odborniki poslušali, ni znano, posnetki pa so jih morali navdušiti, saj so na isti seji nemudoma odobrili Adlešiču plačilo stroškov snemanja (39,40 kron) in mu celo vnaprej plačali dodatnih 110 kron za prihodnja snemanja. Poleg tega so iz Berlina naročili še 100 dodatnih valjev. Prav tako so odobrili plačilo Niku Štritofu, sinu tajnika odbora Antona Štritofa, za transkribiranje posnetih pesmi. Na podlagi računovodskih izpisov v arhivu OSNP lahko ugotovimo, da so se vsa izplačila izvršila v nekaj dneh, kar ni bilo v navadi pri poslovanju odbora. Tako so 20. junija 1914 izplačali Niku Štritofu *“za transkripcijo posnetkov dr. Adlešiča v notni zapis”* 100 kron, naslednji dan *“dr. Jure Adlešiču za fonografske posnetke”* 149,40 kron, dne 30. junija 1914 pa so plačali *“A. Wertheim v Berlinu za fonografske valje”* 77,88 kron (A-OSNP m 8, Verrechnung 30. 6. 1914).

Izročitev zbirke ljudskih pesmi OSNP v Etnografski muzej

228

Z nastopom 1. svetovne vojne je bilo konec delovanja celotne zbiralne akcije ljudskih pesmi v Avstriji, kakor tudi delovanja slovenskega odbora, čeprav so nekatere manjše aktivnosti potekale tudi med vojno in po njej ter je najprej kazalo, da se bo zbiranje po vojni nadaljevalo. Tako je na seji avgusta 1918 Matija Murko poročal, da je začel “*glavni odbor ponovno delati (seja 6. in 7. maja 1918)*” (A-OSNP Zapisniki: 39). Iz zapisnika naslednje seje čez leto dni, 27. avgusta 1919, pa razberemo, da je bila večina aktivnosti v preteklem letu namenjena predvsem temu, “*da se v teku likvidacije reši*” nabrano slovensko gradivo in se ga zadrži v Ljubljani. Veliki načrti za nadaljevanje zbiranja pod novo oblastjo, o katerih so razpravljali odborniki na seji, se niso uresničili, čeprav je kadrovsko prenovljeni odbor leta 1921 dobil prvo in hkrati edino dotacijo za svoje delovanje. Iz nje so poplačali predvsem stare dolgove. Matija Murko se je zaradi novih obveznosti na Karlovi univerzi v Pragi poslovil od odbora, predsedstvo pa je prevzel Matej Hubad.

Zaradi pomanjkanja prostora na Glasbeni matici je bilo vse nabrano rokopisno gradivo OSNP shranjeno kar v omari Mateja Hubada pri njem doma, svoje dopise pa so odborniki hranili pri sebi (Murko 1929: 30). Kje in kako so bili shranjeni posneti voščeni valji, ki jih je po naročilu odbora posnel Juro Adlešič v Beli krajini, ni znano. Morda je bilo tudi to gradivo skupaj z rokopisnim v omari pri Hubadu ali pa so ga shranili v fizikalni kabinet 2. državne gimnazije, kjer se je pred snemanjem in po njem nahajal fonograf. Na podlagi zapisnika seje ožjega odbora z dne 18. avgusta 1918 (A-OSNP Zapisniki: 40) lahko ugotovimo le, da so bili odborniki prepričani, da je fonograf še zmeraj shranjen na 2. državni gimnaziji v Ljubljani, posneto gradivo in valji pa v zapisniku niso omenjeni.

Pomladi leta 1927 je nova oblast formalno razpustila OSNP (Kumer 1959: 204) in odločila, da je treba vse nabrano gradivo prenesti v Etnografski muzej v Ljubljani. “*Velik župan ljubljanske oblasti*” je tudi naročil: “*O izročitvi zbirke narodnih pesmi naj se sestavi zapisnik in po možnosti inventar, če ne natančen, pa vsaj tak, v katerem bodo navedeni glavni deli zbirke*” (A-SEM m 1927, št. 48/1927). Takratni predsednik OSNP Matej Hubad na odredbo župana odgovarja z dopisom dne 26. aprila 1927, da v imenu odbora izroča “*ves do sedaj zbrani material slovenskih narodnih pesmi ravnateljstvu etnografskega muzeja v Ljubljani v soboto, dne 30. aprila 1927 ob 9. uri dop. v ravnateljski sobi Glasbene Matice*” (A-SEM m 1927, št. 53/1927). Ob izročitvi je bil res sestavljen zapisnik o predanem gradivu in poteku predaje (A-SEM m 1927, št. 60/1927), vendar v zapisniku valji in fonograf niso omenjeni; tudi predano rokopisno gradivo je opisano le v grobem. Tako ni mogoče ugotoviti, ali je bila zbirka posnetih valjev predana muzeju skupaj z ostalim rokopisnim gradivom ter kolikšna in v kakšnem stanju je bila ob morebitni predaji.

Voščeni valji iz Bele krajine v Etnografskem muzeju

Čeprav ni podrobneje znano, kdaj in kako je zbirka posnetkov na voščeni valjih prišla v Etnografski muzej, je iz različnih dokumentov razvidno, da so ti posnetki bili

v muzeju kar tri desetletja. Več je sicer poročil, ki kažejo, da je bilo v Etnografskem muzeju v tem obdobju uporabljeno predvsem rokopisno pesemsko gradivo OSNP, nekateri dokumenti pa omenjajo tudi zvočne posnetke.

Tako v svoji razpravi *Studija o glasbeni folklori na Belokranjskem* Stanko Vurnik poleg rokopisnih in tiskanih zapisov pesmi omenja tudi "fonografski material iz Bele Krajine, ki ga je l. 1914 oskrbel dr. J. Adlešič in notiral N. Štritof" (Vurnik 1931: 166).

V dopisu z dne 14. decembra 1935 France Marolt, vodja novoustanovljenega Folklornega inštituta, odgovarja Josipu Širokemu iz Zagreba na povpraševanje po zbirkah narodnih pesmi v Sloveniji ter po ustanovah in strokovnjakih, ki se pri nas ukvarjajo s preučevanjem ljudske glasbe. Maroltov obširni odgovor na desetih tipkanih straneh je med drugim vseboval tudi strnjeno predstavitev delovanja OSNP in usodo nabrane zbirke. V dopisu je omenjeno, da je Etnografski muzej zbirko OSNP prevzel in jo začel urejati, v nadaljevanju pisma, kjer Marolt našteva zbirke pesmi, pa je pod točko "b) Fonogrami" navedeno: "18 pesmi na valjcih, fonografiral dr. J. Adlešič v Preloki na Belokranjskem l. 1914, po fonogramih notiral operni kap. Niko Štritof v Ljubljani. (last Etnografskega muzeja v Ljubljani)" (A-GNI m Znan. Koresp. 1935, št. 126: 6). Marolt v dopisu navaja podobne podatke o posnetkih, kot jih je leta 1931 objavil Vurnik v svoji razpravi o glasbeni folklori v Beli krajini.

Podatke o belokranjskih voščenih valjih v Etnografskem muzeju v Ljubljani zasledimo tudi v knjigi *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike* Matije Murka. V njej Murko poroča, da je pred svojimi potovanji in med njimi v letih 1930–1932 v različnih etnografskih muzejih in ustanovah v Jugoslaviji dobil raznovrstno gradivo in podatke o epskih pesmih. "V etnografskem oddelku ljubljanskega muzeja, v katerem se nahaja velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami, sem slišal fonografske posnetke narodnih pesmi, ki so jih pele zadnje stare pevke" (Murko 1951: 25). Murko je torej v letih 1930–1932 poslušal valje v Etnografskem muzeju v Ljubljani, ko so bili v sklopu zbirke OSNP.

Med 2. svetovno vojno je bilo gradivo Etnografskega muzeja popisano, precej gradiva zloženega v zaboje in shranjenega v "bunkerju"², vendar v nobenem popisu ni zaslediti omembe zbirke voščenih valjev. V letu 1950 so v muzeju ponovno pregledali in popisali vse svoje zbirke, vključno z zbirko ljudskih pesmi, vendar o zbirki voščenih valjev spet ni poročil. V enem od popisov (A-SEM m RA, št. 56) je omenjen le fonograf, ki se nepopoln nahaja v sobi enega od sodelavcev muzeja. Verjetno je zaradi svoje nepopolnosti služil le kot okrasni predmet oz. dekoracija prostora. Šele v poročilu o zbirkah Etnografskega muzeja za Unesco z dne 7. avgusta 1952 piše, da muzej med drugim hrani tudi "19 voščenih valjev s folklornimi posnetki na fonograf" (A-SEM m

² Bunker je bila železobetonska gradnja z močnimi železnimi vrati z velikima napenjalnima vzvodnima zapahoma, ki se je nahajala v kletnem hodniku muzejske hiše ob stopnicah, ki so vodile na dvorišče. Tlorisno je merila le okoli 3x2 metra, v njem pa so spravili nekaj najpomembnejših muzealij vseh treh muzejskih ustanov iz skupne zgradbe. Po besedah tedanjega hišnika muzejske stavbe Antona Prosenca so mnogo muzejskega gradiva v času vojne znesli v klet; precej tega gradiva pa ni bilo v zabojih. Bunker je obstajal še po 2. svetovni vojni, tudi še v 60. letih 20. stoletja. (Makarovič 2009, u. v.)

RA, št. 90). Iz tega dokumenta izvemo, da je zbirka voščenenih valjev Jura Adlešiča iz Bele krajine še v muzeju in kolikšna je, ne pa tudi, v kakšnem stanju se nahaja.

Leta 1957 je gradivo OSNP ponovno zamenjalo lastnika. 18. maja 1957 je vse rokopisno in drugo gradivo nekdanjega OSNP prešlo v last Glasbenonarodopisnega inštituta (GNI). Ob predaji je bilo podrobno pregledano in popisano. V popisu je pod točko 3 zapisano: *“fonografski aparat (mali) in valji št. 1, 3, 7, 8, 10, 13, 14, 17, 18, 20, 22, 25, 28, 30, 31, 35, 36, 37, 38. Od teh so valji št. 3, 7, 13, 17, 22, 28 poškodovani”* (A-GNI m Strok. kor. 1957, št. 15/2–57).

230 **Kako sta fonograf in zbirka voščenenih valjev prišla v Etnografski muzej**

Iz poročil Stanka Vurnika in nekaterih drugih dokumentov je očitno, da je imel Etnografski muzej fonograf in posnetke iz Bele krajine že pred prevzemom zbirke OSNP. V že omenjenem članku v prvi številki Etnologa Vurnik nedvoumno piše, da muzej že poseduje fonograf in zvočne posnetke, zbirka pesmi OSNP pa jim je “skoro zagotovljena”, a je še nimajo, saj jo “sedaj hrani Glasbena Matica v Ljubljani”. Podobno poroča Vurnik tudi leto kasneje v članku *O novih pridobitvah, delu in potrebah kr. etnografskega muzeja v Ljubljani*, kjer pravi takole: *“izmed nanovo pridobljenih etnografskih muzejskih objektov je gotovo najvažnejša pridobitev zbirke slovenskih ljudskih melodij, ki jih je zbral še pod Avstrijo osnovani državni odbor za nabiranje narodnih pesmi”* in takoj nadaljuje, da je imel muzej *“že poprej malo zbirko slovenskih ljudskih pesmi od konca XVIII stoletja dalje, fonograf in mal fonografski arhiv”* (Vurnik 1928: 80).

Pojavi se vprašanje, ali je muzej sam kupil fonograf in posnel valje v Beli krajini ali pa je fonograf in posnetke J. Adlešiča pridobil že pred prevzemom rokopisne zbirke OSNP. Iz arhivske dokumentacije muzeja lahko ugotovimo, da sta predvsem sodelavca muzeja Stanko Vurnik in Niko Zupanič večkrat raziskovala v Beli krajini, občasno tudi ljudsko glasbo, vendar nista nikoli pri tem snemala s fonografom. Tudi v razpravi *Studija o glasbeni folklori na Belokranjskem*, kjer se Vurnik opira *“na ves danes dosegljiv material”* iz Bele krajine, je poleg rokopisnih in tiskanih zapisov pesmi omenjen le *“fonografski material iz Bele Krajine, ki ga je l. 1914 oskrbel dr. J. Adlešič in notiral N. Štritof”* (Vurnik 1931: 166), in ne navaja nobenih lastnih posnetkov. Tudi kasnejši dokumenti, ki omenjajo zvočne posnetke na valjih v Etnografskem muzeju, navajajo le zvočno gradivo OSNP, ki ga je posnel Juro Adlešič. Lahko torej sklepamo, da muzej ni sam snemal s fonografom.

Iz inventarne knjige Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani (A-SEM 3. inv. knjiga: 12) ugotovimo, da je muzej leta 1926 od Nika Štritofa kupil fonograf za 1000 din, medtem ko v knjigi ni zapisa o nakupu zbirke posnetih valjev. Prav tako ni ohranjenih drugih dokumentov, iz katerih bi lahko podrobneje razbrali, kako in kdaj so posneti valji prišli v muzej.

Predvidevamo lahko, da so v muzeju verjetno že pred prevzemom gradiva OSNP odkupili fonograf OSNP in njihovo zbirko valjev iz Bele krajine. Ker je niso prevzeli skupaj z ostalim gradivom OSNP, je tudi ni v popisu ob prevzemu in so jo verjetno h gradivu priključili šele kasneje. Morda je bila zbirka valjev shranjena skupaj s fonografom

in jo je muzej pridobil od Nika Štritofa skupaj z njim. S Štritofom je v tem obdobju muzej večkrat sodeloval, saj lahko npr. iz poročila o pridobitvah muzeja razberemo, da v letu 1928 "od g. N. Štritofa dobi muzej zanimiv članek o St. Vrazu, nabiralcu glasbenega folkloru" (Vurnik 1929: 197), za leto 1930 pa je Vurnik poročal, da je Niko Štritof "razvozil vse Vrazove zapiske in je obljubil koncept izročiti etnografskemu muzeju" (Vurnik 1931a: 243).

Fonograf, ki ga je muzej odkupil, je bil poškodovan ali pa se je kmalu poškodoval, saj je v inventarni knjigi, kjer je naveden njegov nakup, ob besedi "fonograf" z drugačnim pisalom in pisavo v oklepaju pripisano "razbit in nepopoln"³ (A-SEM 3. inv. knjiga: 12). Predvidevamo sicer lahko, da je muzej kupil še delujoč fonograf, saj bi se verjetno ne odločil za nakup pokvarjenega aparata za razmeroma visoko ceno, razen če v ceno ni bila vključena tudi zbirka posnetih valjev. Očitno pa je bil fonograf pokvarjen in neuporaben vsaj že leta 1935, najverjetneje pa že nekaj let prej. France Marolt namreč v že omenjenem dopisu Josipu Širokemu navaja, da je "že takrat opozoril dr. Vurnika" (A-GNI Znan. Koresp. 1935, št. 126: 2), naj se pokvarjeni fonograf popravi, pri čemer misli na čas kmalu po predaji zbirke OSNP v Etnografski muzej, vsekakor pa pred marcem leta 1932, ko je Vurnik umrl.

231

Tudi dokumentov, iz katerih bi lahko razbrali podrobnejše število in stanje prejetih valjev, ni ohranjenih, zato za noben valj ne vemo zagotovo, kdaj se je poškodoval, uničil ali izgubil. J. Adlešič je leta 1914 verjetno posnel 38 valjev (posnetkov), od katerih so jih pet tudi poslušali na sestanku OSNP. Naslednja omemba števila posnetkov je iz leta 1927, ko Vurnik v svojem članku omenja zbirko "nekaj desetoric pesmi na valjih" (Vurnik 1926/27: 142), ki je v Etnografskem muzeju. Iz tega bi lahko sklepali, da so bili v muzeju vsi posneti valji iz zbirke. Vendar že nekaj let kasneje Vurnik v svoji študiji navaja, da je v "fonografskem materialu iz Bele krajine" vsega skupaj le 18 pesmi, saj je "večino valjev /.../ muzej že pokvarjenih dobil" (Vurnik 1931: 166). 18 pesmi je ravno toliko, kolikor jih je danes ohranjenih v notnih transkripcijah. Zanimivo je, da se za kar osem ohranjenih celih valjev niso ohranile notne transkripcije. Torej število ohranjenih celih valjev in število ohranjenih notnih transkripcij nista v neposredni povezavi. Vurnik se je v svoji razpravi očitno nanašal izključno na transkripcije Nika Štritofa in ne na posnete valje, kar potrjuje tudi navedba zbirke, iz katere je črpal "fonografski material iz Bele krajine, ki ga je l. 1914 oskrbel dr. J. Adlešič in notiral N. Štritof" (Vurnik 1931: 166). Na število valjev zato namiguje le opomba, da jih je muzej večino dobil že "pokvarjenih". Tudi iz tega lahko zaključimo, da je muzej verjetno pridobil vse posnete valje, med katerimi pa je bilo že precej poškodovanih in polomljenih. O številu celih ni podatkov. Šele leta 1952 izvemo iz poročila za Unesco, da ima muzej "19 voščenih valjev" (A-SEM m RA, št. 90). Ta številka se ujema tudi s tisto iz popisa prevzetega gradiva leta 1957, ko je gradivo OSNP prevzel GNI. Takrat tudi prvič natančno izvemo o stanju valjev: od 19 izročeni jih je bilo šest polomljenih, 13 pa celih.

³ Pisava je zelo podobna tisti, ki je na enem od listov popisa zbirke v Etnografskem muzeju iz leta 1950 in na katerem je omenjen fonograf, ki se je takrat nepopoln nahajal v sobi enega od sodelavcev muzeja (A-SEM m RA, št. 56). Na popisu je tudi signatura zapisa za fonograf v inventarni knjigi. Mogoče je torej, da so ob pregledu zbirke leta 1950 v inventarno knjigo pripisali takratno stanje fonografa.

Sklep

Zvočni posnetki na voščениh valjih so bili v letih 1927–1957 res v Etnografskem muzeju, vendar niso bili rezultat snemanj sodelavcev muzeja, ampak del zbranega gradiva OSNP. Zelo verjetno pa je, da so posnetki prišli v muzej skupaj s fonografom že pred uradnim prevzemom gradiva OSNP. Muzej je očitno kupil fonograf od Nika Štritofa leta 1926, torej leto pred tem, ko je od Glasbene matice prevzel celotno gradivo OSNP.

Zakaj je do predhodnega odkupa fonografa in valjev prišlo, ni povsem jasno. Ker so bili fonograf in verjetno tudi valji shranjeni ločeno od pisnega gradiva, ki je predstavljalo jedro zbirke OSNP, so morda posnetki po 1. svetovni vojni zgubili stik z ostalim gradivom. Poleg tega so bile transkripcije posnetkov priložene ostalim rokopisnim zapisom pesmi, ki jih je bilo v tistem obdobju skupaj okoli 11.000. Ob predaji gradiva v Etnografski muzej leta 1927, ki ni potekala brez težav in zapletov, verjetno nihče ni bil posebej pozoren na nekaj posnetih pesmi, ki jih med prevzetim gradivom očitno ni bilo.

Vprašanje je tudi, kako podrobno so bili sodelavci Etnografskega muzeja seznanjeni z aktivnostmi OSNP in rezultati zbiralne akcije pred prevzemom gradiva. Matija Murko v svojem članku *Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami* iz leta 1929 namreč piše takole: “Kot drugi in poslednji predsednik tega odbora poročam, kako je zbiral, kaj je nabral, kako je treba dovršiti nabiranje in izdati zaklade, ki jih hrani ljubljanski Kr. Etnografski muzej.” (Murko 1929: 7) Pri tem se sklicuje na gradivo, ki je shranjeno v Etnografskem muzeju, in dodaja, da “marsikaj pa še ni v tem arhivu, temveč pri živih odbornikih ali v zapuščinah mrtvih”. Torej celotnega pregleda nad gradivom in aktivnostmi OSNP v tem obdobju verjetno ni bilo, še posebej ne pri tistih, ki v odboru niso aktivno sodelovali.

Niko Štritof, ki je leta 1914 transkribiral posnetke z valjev, je takrat vsekakor imel dostop do njih in do fonografa. Najverjetneje je transkripcije naredil kmalu po nastanku posnetkov, saj je bil leta 1914 mobiliziran ter kmalu napoten na fronto v Srbijo in kasneje v Bosno. Kdaj, kje in kako je valje transkribiral, ni znano, kakor tudi ne, kje so bili shranjeni fonograf in valji med vojno. Iz že omenjenega zapisnika seje ožjega odbora z dne 18. avgusta 1918 (A-OSNP Zapisniki: 40) lahko sicer ugotovimo, da so odborniki prepričani, da je fonograf še zmeraj shranjen na 2. državni gimnaziji v Ljubljani. Več nejasnosti pa prinaša zapisnik naslednje seje ožjega odbora z dne 27. avgusta 1919, kjer preberemo, da “ima odbor dva gramofona, enega na drž. real. gimnaziji, enega pa da je rabil v Beli krajini dr. Adlešič” (A-OSNP Zapisniki: 43). Zapisnikar I. Grafenauer je verjetno pomotoma zapisal “gramofon” namesto “fonograf”, kar se je večkrat zgodilo tudi drugim in kar lahko vidimo v različni ohranjeni dokumentaciji. Bolj nenavaden je podatek o dveh “gramofonih”, saj je iz drugih dokumentov očitno, da odbor nikoli ni imel dveh fonografov in da je Juro Adlešič v Beli krajini snemal s fonografom, ki je bil shranjen na 2. državni gimnaziji v Ljubljani. Torej podatkom v zadnjih zapisnikih, ki jih je po letu 1917 zaradi smrti tajnika odbora Antona Štritofa pripravil I. Grafenauer, ni povsem zaupati. Mogoče je torej, da so fonograf in valji bili pri Niku Štritofu še od takrat, ko je gradivo transkribiral, ali pa je kasneje napravo in posnetke ponovno vzel iz gimnazije in jih proti plačilu izročil Etnografskemu muzeju leta 1926.

Nenavadno se zdi, da je muzej odkupil del gradiva, ki bi ga leto kasneje lahko brezplačno dobil od OSNP. Stanko Vurnik, ki je takrat kot glasbeni kritik spremljal dogajanje v ljubljanski Operi in dirigentske začetke Nika Štritofa v njej, je morda od slednjega dobil podatke o posnetem gradivu iz Bele krajine in jih želel pridobiti za muzej. Pri tem je Štritof verjetno zamolčal, da pripada fonograf in gradivo zapuščini OSNP; v tem obdobju je imel namreč finančne težave. Da bi preživel sebe in svojo družino, je moral v letih 1922–1924 “za ljubi kruhek”, kakor se je sam izrazil, prevzeti službo pianista v kinematografu Dvor in v salonskem orkestru restavracije Zvezda. Zaradi težav, ki si jih je nakopal z nerednim poučevanjem in “zanemarjanjem pouka” v Glasbeni matici, je namreč tam izgubil službo (Cvetko 1999: 20). Poleg tega naj bi se v tem obdobju “obnašal kot mladostnik”, npr. pri pevskem zboru Glasbene matice, ki mu je dirigiral, se je zapletel v “igrice z zboristkami in postal organizacijsko neresen vodja” (Cvetko 1999: 19). Čeprav je leta 1924 dobil angažma kot dirigent v ljubljanski Operi in s tem verjetno bolj reden vir zaslužka, pa je treba povedati, da tiste čase tudi finančna situacija v Operi ni bila najboljša. Zaradi zmanjšanih dotacij so morali krčiti umetniško osebje, kar je pogojevalo okrnjen in nepopoln orkester ter nedorečen in ponavljajoč se repertoar (Cvetko 1999: 30). Zato je verjetno Štritofu, ki je bil že po naravi “rahlo nagnjen k bohemstvu”, prišel prav tudi kakšen dodaten finančni priliv. Nenazadnje kaže na to tudi kasnejše sodelovanje med njim in muzejem, o katerem poroča Vurnik v že omenjenih poročilih o delu Etnografskega muzeja za leti 1928 in 1930. Kljub verjetnim razlagam o poteku opisanih dogodkov pa podrobnejši odgovori na vprašanja kdaj, kako in zakaj so valji s posnetki iz Bele krajine prišli v Etnografski muzej, še naprej ostajajo nejasni.

LITERATURA IN VIRI

CVETKO, Ciril

1999 *Dirigent Niko Štritof in sopranistka Zlata Gjungjenac v ljubljanski Operi*. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej.

KUMER, Zmaga

1959 Slovenske ljudske pesmi z napevi: poročilo o glasbenem gradivu nabranem 1906–1914 pod Štrekļjevim vodstvom, zdaj v Glasbenonarodopisnem inštitutu v Ljubljani. *Slovenski etnograf* 12, str. 203–211.

KUNEJ, Drago

2008 *Fonograf je dospel!: prvi zvočni zapisi slovenske ljudske glasbe*. Ljubljana: Založba ZRC.

MAKAROVIČ, Gorazd

2009 Ustni vir: elektronska pošta z dne 1. 6. 2009.

MURKO, Matija

1929 Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami. *Etnolog* 3, str. 5–54.

1951 *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike: putovanja u godinama 1930–1932*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

1951a *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica.

ROGELJ ŠKAFAR, Bojana

1995 Slovenski etnografski muzej od ustanovitve do danes. V: Muršič, R., Ramšak, M. (ur.): *Razvoj slovenske etnologije od Štrekļja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj: zbornik prispevkov s kongresa, Ljubljana, Cankarjev dom, 24.–27. oktober 1995*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. Str. 213–220.

VURNIK, Stanko

1926/27 Kr. etnografski muzej v Ljubljani, njega zgodovina, delo, načrti in potrebe. *Etnolog* 1, str. 139–144.

1928 O novih pridobitvah, delu in potrebah kr. etnografskega muzeja v Ljubljani. *Etnolog* 2, str. 80–83.

- 1929 Kr. etnografski muzej v Ljubljani v letu 1928. *Etnolog* 3, str. 196–199.
1931 Studija o glasbeni folklori na Belokranjskem. *Etnolog* 4, str. 165–186.
1931a Kr. etnografski muzej v Ljubljani v letu 1929/30. *Etnolog* 4, str. 212–245.

Arhivski viri

A-OSNP (= Arhiv Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi na Glasbenonarodopisnem inštitutu ZRC SAZU):

- mapa 8. Pismo F. Milčinskega M. Hubadu z dne 23. 5. 1914.
- mapa 8. *Verrechnung pro 1914 (I. I. bis 30. VI.)* z dne 30. 6. 1914.
- zapiski. *Zvezek zapisnikov sej OSNP od leta 1913 naprej.*

A-GNI (=Arhiv Glasbenonarodopisnega inštituta na Glasbenonarodopisnem inštitutu ZRC SAZU):

- mapa Strokovna korespondenca 1957, št. 15/2-57. Popis prevzete zbirke OSNP z dne 18. 5. 1957.
- mapa Znanstvena korespondenca 1935, št. 126. Dopis F. Marolta Josipu Širokemu z dne 14. 12. 1935.

234

A-SEM (=Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja v Slovenskem etnografskem muzeju):

- 3. inventarna knjiga.
- mapa 1927, št. 48/1927. Dopis Velikega župana ljubljanske oblasti Odboru za nabiranje slovenskih narodnih pesmi z dne 31. 3. 1927.
- mapa 1927, št. 53/1927. Dopis Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi ravnateljstvu Etnografskega muzeja z dne 31. 3. 1927.
- mapa 1927, št. 60/1927. *Zapisek spisan pri oddaji narodnih pesmi* z dne 30. 4. 1927.
- mapa RA, št. 56. Popis zbirke Etnografskega muzeja leta 1950.
- mapa RA, št. 90. *Poročilo Glasbenonarodopis. inštitutu za UNESCO* z dne 7. 8. 1952.

BESEDA O AVTORJU

Drago Kunej, dr., je diplomiral na Fakulteti za elektrotehniko in računalništvo v Ljubljani (1991), magistriral na Akademiji za glasbo Univerze v Ljubljani (2001), kjer je leta 2007 tudi doktoriral s področja akustike. Od leta 1993 je zaposlen na Glasbenonarodopisnem inštitutu ZRC SAZU kot vodja zvočnega arhiva. Na Akademiji za glasbo in Oddelku za muzikologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani predava predmet glasbena akustika. Področje njegovega raziskovalnega dela sega na preučevanje in zaščito, konzerviranje, restavriranje, dokumentiranje, presnemavanje in arhiviranje zvočnega gradiva. Novejša raziskovanja posveča tehničnim in metodološkim postopkom zvočnega snemanja za raziskovalne namene ter preučevanju prvih etnomuzikoloških zvočnih posnetkov, s poudarkom na slovenskem gradivu.

ABOUT THE AUTHOR

Drago Kunej, Ph. D., graduated from the Faculty of Electrical Engineering and Computer Science in Ljubljana (1991), took his master's degree at the Academy of Music, University of Ljubljana, in 2001, and his Ph. D. in Acoustics from the same academy in 2007. He has been employed at the Institute of Ethnomusicology, SRC SASA, as head of the sound archives since 1993. He lectures the subject Music Acoustics at the Academy of Music and at the Department of Musicology, Faculty of Arts, University of Ljubljana. His research work focuses on the study, preservation, conservation, restoration, documentation, transfer, and archiving of sound material. His recent research has been dedicated to the technical and methodological procedures of sound recording for scientific purposes, and the study of early ethnomusicological recordings, with an emphasis on Slovene material.

SUMMARY

THE SEM'S PHONOGRAPHIC RECORDS OF SLOVENE FOLK SONGS FROM BELA KRAJINA. RECORDED BY THE MUSEUM OR ACQUIRED FROM THE OSNP?

Stanko Vurnik published an article in the first volume of the scientific journal *Etnolog*, reporting that the Ethnographic Museum had acquired a phonograph and collected “several tens of songs on cylinders”. This may be understood in the sense that the Ethnographic Museum had bought a phonograph and made field recordings with it, among others in Bela krajina, and that it was particularly proud of these recordings. Vurnik’s account is interpreted in this sense in the later sources.

Archive documents however indicate that the museum’s staff members never made recordings with the phonograph, but that the museum indeed for some time had in its possession wax cylinders with recordings of folk songs from Bela krajina. These recordings were made by Juro Adlešič on the initiative and request of the “Commission for collecting Slovene folk songs and their tunes” (OSNP), which operated as part of the collection campaign entitled “Folk songs in Austria”. The outbreak of the First World War put an end to the campaign and to the operation of the Slovene commission; in 1927 the new regime formally abolished the commission and decided that the collected material was to be transferred to the Ethnographic Museum in Ljubljana. A protocol was made when the material was handed over, but it does not mention the cylinders or a phonograph, and it is therefore impossible to establish whether this particular collection was handed over together with the rest of the material.

Although we do not know in detail when and how the collection of recordings on wax cylinders was transferred to the Ethnographic Museum, several documents show that they were kept in the museum for three decades. It is only much later, in a report on the collections of the Ethnographic Museum for the UNESCO, dated August 7th, 1952, that we find a detailed account: the museum among others had “19 wax cylinders with folk songs recorded with a phonograph”. In 1957 the material of the OSNP again changed owners; on May 18th, 1957, the entire manuscript and other material collected by the former OSNP was transferred to the Institute of Ethnomusicology. In the course of the handover the material was thoroughly examined and an inventory was made, stating that of the 19 cylinders 13 were intact and 6 broken.

The reports by Stanko Vurnik and some other documents clearly show that the Ethnographic Museum had a phonograph and the recordings from Bela krajina before it obtained the collection from the OSNP. This is among others substantiated by the accession register of the Slovene Ethnographic Museum, stating that the museum bought a phonograph from Niko Štritof for 1000 dinars in 1926, while the register makes no mention of the purchase of the collection of recorded cylinders.

We may then conclude that the sound recordings on wax cylinders were indeed in the Ethnographic Museum from 1927 to 1957, but that they were not recorded by the museum’s staff and were part of the material collected by the OSNP. Most likely, the recordings were transferred to the museum together with the phonograph before the museum assumed the material of the OSNP, given that the museum bought a phonograph from Niko Štritof one year earlier. Why the phonograph and cylinders were acquired in advance is not quite clear; it is quite unusual that the museum purchased a part of a collection from the OSNP, since it was to receive it free of charge not much later.
